

AD SE IPSUM

Între autobiografiile spirituale, *Errata* lui George Steiner

NICOLETA
DABIȚA

O autobiografie spirituală nu este numai o poveste personală, nu redarea unui „a fi“ pur și simplu este scopul ei, ci în plus, ea face efortul de a surprinde în lăuntru vietii „aproape trăite“ o viziune destinală singulară. În alte cuvinte, o astfel de scriere confesivă intenționează să abordeze concretul într-un mod diferit, neobișnuit pentru situația unei autobiografii care-și urmează definiția, și anume, transpunându-l în spiritual, trecându-l peste un prag superior, realizând cu el un salt în lumea semnificațiilor care prind viață pe articulațiile unui destin anumit.

Putine sînt totuși autobiografiile de această factură, puțini autori (încă) dețin forța de a transgresa realitatea cotidiană a vietii ori, pe de altă parte, de a-și spori atenția asupra trăirilor, de a-și origina ideile în propria experiență, preocupați fiind mai lesne de operă, de o înțelegere teoretică. Reușește să convingă în acest sens *Errata. O autobiografie*, povestea întâlnirilor spirituale ce s-au petrecut în decursul existenței lui George Steiner¹. Cum anume, vom încerca să sugerăm în cele ce urmează prin câteva aspecte deosebite.

Scriere a maturității unui autor, cel mai adesea, autobiografia nu ar putea oferi o viziune de ansamblu a existenței fără o minimă transfigurare a trecutului, fără o modelare oarecare a acestuia, una care nu falsifică trăirea, dar, mințea umană uitînd detaliile, aceasta va fi re-făcută, re-creată cu ochiul treaz al celui ajuns la o anume stabilitate a spiritului. Reținem impresia de „lucru“ asupra amintirilor și la George Steiner, începînd chiar cu momentele copilăriei sale. Asemenea lui Eliade, de exemplu, autorul nostru identifică în primii ani de viață elementele aflate în faze incipiente ale destinului manifestat plener apoi. Plasarea copilăriei deja în destin, deja prefigurîndu-l, este vizibilă de la primele pagini. Astfel el evocă întrebarea asupra a cîte blazoane pot fi în Europa și în întreaga lume, dacă numai în mica Austrie sînt nenumărate, care l-a condus atunci la concluzia revelatorie, emoționantă și tristă că nu există un inventar complet, oricît ar fi el de cuprinzător. Concluzie care l-a pus pe drum, în linia vietii sale, cum singur recunoaște: „Am crescut posedat de intuiția existenței particulare, a unei diversități atît de mari, că nici o clasificare și enumerare nu o poate epuiza.“²

Pentru a lua seama de încă un element al copilăriei lui Steiner care întretine cercetarea lingvistică asupra particularului, amintim impresia autorului că oricît a reflectat, oricîte speculații și experimente psihologice a parcurs, nu poate vorbi în cazul propriu de o primă limbă. Franceza, engleza și germana au fost toate trei în aceeași măsură „native“, pînă și subconștientul cu visele de peste noapte pare a răspunde unor circumstanțe lingvistice³. Să mai adăugăm alte idei majore la grija specială a gînditorului pentru detaliu, de data aceasta ale operei lui Steiner, precum obsesia Turnului Babel cu diversitatea împlinită acolo, cu speranța de reparare a stricăciunii survenite atunci, cu întrederea unei astfel de reușite prin constatarea unei extinderi a ariei de vorbitori de limbă engleză; apoi, ideea sa (nu doar a sa) că limbile urmează un proces al lor, că trăiesc și cunosc moartea, că există elemente

intraductibile dintr-o limbă în alta; că, mai mult, există o limbă a fiecărui om, un vocabular numai al lui, imposibil de repetat de un altul, chiar trăitor al unui alt spațiu, al unui timp diferit.

Un alt factor de o deosebită relevanță pentru destinul lui George Steiner este cel al educației primite, una exclusiv a culturii clasice, fructificată în studiile sale ulterioare, dar care a funcționat totodată ca o barieră în calea unei realizări de sine într-o direcție de cercetare, de aici generînd și regretele lui „prea tîrziu“. Lectura dintr-un clasic presupune implicit o chestionare a cititorului de către autor asupra posibilităților lui intelectuale și de conștiință, asupra responsabilității pe care o are în fața textului de a-i da o interpretare valabilă, de a dobîndi asupra lui o înțelegere reușită. Lectorul trebuie să cunoască de la început lecțiile clasicilor: în primul rînd, elementul specific acestuia constă în a nu putea fi epuizat; oricît de înzestrat ca lector și interpret, nu poți să fii decît „aflat de aproape“ de înțelesurile ultime ale unui text clasic. Pe de altă parte, orice înțelegere are limite. Clasicul are întotdeauna un spațiu autonom, extrem de bogat în semnificații, iar vizibilitatea acestuia face deopotrivă ușor accesibile perceperea erorilor de interpretare, ca și posibilitatea unor nenumărate alte interpretări. În al treilea rînd, clasicul cere o „reacție“ de la cititorul lui, el are efecte puternice asupra conștiinței acestuia, îl afectează și îi modifică identitatea. Cu fiecare clasic lecturat, el intră într-o *vita nuova*, pentru care trebuie să fie suficient de responsabil.

Errata lui George Steiner, după cum sugerează și numele, nu redă exclusiv universul misiunilor destinate împlinite ale trecutului gînditorului aflat în momentul rememorării, ci și „petele de întuneric“ întruchipate în regrete asupra limitelor și neajunsurilor personale. Asistăm mai întîi la deruta situații în cultură a autorului: „Mi-am dispersat puterile în diferite direcții și, astfel, le-am irosit.“⁴ Dacă viața i-a fost solitară, dar plină, opera sa, cu imperfecțiunile ei, nu a avut puterea să genereze o școală de gîndire, o mișcare specifică. Vina poate fi atribuită mai multor factori: propria atitudine riguroasă aplecată asupra clasicilor, folosirea scrierilor și prelegerilor sale universitare de către alții, vizibilitatea publică redusă, varietatea tematică a lucrărilor.

Steiner își mărturisese mîhnirea legată de faptul de a nu fi putut respinge la tinerete „jocurile lingvistice arhaice“ ce poartă cu ele o perspectivă religioasă și de a nu se fi maturizat doar pe baze naturaliste, raționale. Este impresionat de „noua“ lui înțelegere asupra modelelor de creație tot mai încheiate, acoperite deopotrivă de date experimentale, pe care le elaborează cosmologia și astrologia, de postulatul cosmologic că timpul a luat naștere o dată cu întregul cosmos, idee care deși abolește întrebarea noastră „ce a fost înainte?“, continuăm să o formulăm în virtutea acelor păguboase jocuri lingvistice moștenite. Aceste direcții de evoluție afectează radical categoriile functionabile încă în creierul uman. Ne putem teme sau aștepta ca viitorul să producă mutații extraordinare în ordinea bine cunoscută, într-o bună zi s-ar putea ca filosofia, arta să vină cu povești complet noi, fără precedent. Proiectul universal realizat de arhitectul suprem e aproape de prăbușire, rămînem temporar fără răspuns la întrebarea asupra trăsăturilor ontologice ale existenței umane sau ale individului, luat separat.

Totuși, încrederea în „revoluțiile“ produse pe baze empirice nu trebuie exagerată, precizează Steiner, căci nu trebuie uitat că tot ce este în cultură „mai bine gîndit și formulat“ aparține dimensiunii nonempirice a realității,

este susținut de afirmarea repetată a prezentei divine din diverse mituri și tradiții. Contraargumentul adepților evoluției la această aserțiune ar fi acela că personalitățile de statut universal aparțin trecutului, iar ideile lor fac dovada unui moment al procesului biochimic evolutiv prin care omul a trecut. Raționament foarte discutabil după opinia lui Steiner, la care subscriem, căci e greu de priceput cum un simplu salt în timp îți conferă și o susceptibilitate de înțelegere și interpretare, a naturii umane și a existenței în genere, mai profundă și mai completă decît cele elaborate de Platon sau Pascal⁵.

Această cultură de elită inserată în metafizică, artă, literatură și muzică e lumea care s-a manifestat în voce în viața autorului nostru. Ea cuprinde în sine domeniile care depun mărturie pentru o prezentă „străină“ de lumea aceasta, existentă însă în lăuntru ei, și care stabilesc deopotrivă condițiile din marginea limbajului: matematica superioară, muzica și mistică naturii și căutării lui Dumnezeu. Acestea din urmă vin să confirme că discursul nostru lexicogramatical este limitat și că forța lor inexplicabilă îl poate constrînge. Există astfel adevăruri vitale omului, care nu pot fi în nici un fel supuse demersurilor demonstrative. Desigur, putem formula în cuvinte experiența căutării lui Dumnezeu, efectele unei bucăți muzicale, revelația matematicilor superioare, dar exprimarea nu va face decît să dovedească, nouă înșine mai întîi, limitele limbajului, deopotrivă cu inexprimabilul acestor experiențe.

Alt regret ne întoarce la „vina“ venerației clasicilor (una caracteristică se pare iudaismului emancipat central-european). George Steiner crede că a înțeles „prea tîrziu“ mutațiile produse în „spiritul epocii“, în pofida atenției sale sporite la astfel de schimbări. „Nemuritorii“ l-au reținut prea mult și greu a înțeles că modelele modernității sînt accidentale, fragmentare, ridicole, autoironice, că interacțiunea dintre cultura înaltă și cea populară a substituit cultura clasică. Dorința noastră de a face o operă care să dăinuie, resimțirea vertiginoasă a curgerii timpului, sînt puse serios sub semnul întrebării astăzi. Conștientizarea acestei stări de fapte îl conduce pe George Steiner la concluzia tristă că activitatea sa s-a desfășurat cumva *in memoriam* că într-un sens, opera sa prezervă amintirile unui alt timp, fiind totodată inadecvată celui în care a fost concepută⁶.

Sentimentul de vinovăție, de „culpă metafizică“, dacă este să folosim, îndreptățit în cazul de față, expresia lui Jaspers, se inserează în confesiunea lui Steiner, luînd spre final

accentul disperării. Spiritul uman persistă în paradox. Omul are un gust extraordinar al practicării răului, iar dacă nu îl are îl dobîndește repede. Psihicul uman cuprinde tot soiul de infantilisme, de iraționalisme, de temeri, dar acestea nu scuză în totalitate, și nu întotdeauna, ororile lui de tot felul. Mai ales că cele din urmă se întîmplă în același timp poate în care alți reprezentanți ai speciei umane dezvoltă pasiuni dezinteresate, cum sînt muzica, poezia, matematica pură, argumentele speculative ale filosofiei, arta. Speranța lui Steiner este aceea că aceste spirite mari ale culturii, care în mod ciudat s-au născut din natura noastră animalică, vor justifica această specie, vor curăța din păcatele celor mai mulți membri, care au cultivat și au prezervat astfel răul în lume. Autorul încearcă să se convingă pe sine de ideea că desprinderea omenirii din nimicnicie a fost una rea, dar nu poate scăpa totuși de gîndul că ar fi putut să se întîmple altfel. Numai întîmplări complet nejustificate, nedrepte oricum am vrea să le explicăm, fac inteligibilă esența reală a istoriei acestui pămînt. „Sîntem condamnați să ne păstrăm intact eul crud, lacom, egoist și nesincer. Și asta, cînd a fost, cînd trebuia să fi fost exact invers. Și asta, cînd sinceritatea și compasiunea dusă pînă la sacrificiu a bărbaților și femeilor de excepție demonstrează din plin ce ar fi putut fi.“⁷

Concluzia lui Steiner, care ne amintește încă o dată de iudeul de origine, este că doar iubirea, această minune a iraționalității, neanalizabilă, nenegociabilă, dezinteresată ne dă, atunci cînd o trăim, sentimentul că „«Dumnezeu» nu este încă aici“, și abia atunci cînd puterea ei va diminua ura, o va domina (căci ar fi utopic să ne imaginăm o lume fără rău, dar nu și o lume mai puțin rea), El se va întrupa. În fond, adaugă gînditorul, două sînt „minunile“ care motivează dintotdeauna existența muritorilor și o duce mai departe, două sînt forțele la care fiecare dintre noi trebuie să ia seama și să le cultive: iubirea și „inventarea timpului verbal viitor“. Din împreunarea lor, dacă aceasta se va întîmpla vreodată, va rezulta mesianicul⁸.

¹ George Steiner, *Errata. O autobiografie*, traducere de Diana Constantinescu-Altamer, Editura Humanitas, București, 2008.

² *Ibidem*, p. 9.

³ *Ibidem*, p. 104.

⁴ *Ibidem*, p. 198.

⁵ *Ibidem*, pp. 210, 211.

⁶ *Ibidem*, pp. 201-203.

⁷ *Ibidem*, p. 220.

⁸ *Ibidem*, p. 222.

